

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ
(1910 - 1975)

Στις 23 'Ιουλίου 1975 πέθανε άπροσδόκητα, σέ ήλικία 65 έτων, ό τακτικός καθηγητής τής 'Αρχαιολογίας Νικόλαος Μιχαήλ Κοντολέων. 'Ο θάνατός του στέρησε τή Σχολή από ένα σοφό έρευνητή κι' ένα πολύτιμο δάσκαλο και τήν άρχαιολογική μας οίκογένεια από μιá άκόμη ήγετική της φυσιογνωμία: Πολύ βαθιά γνώση τοῦ άρχαίου κόσμου, ίκανότητα ρηξικέλευθης έρμηνείας τών προβλημάτων του, άληθινό πάθος για τις κλασσικές άξίες, ψυχική καλοσύνη και φιλοσοφημένη έκτίμηση τών διαφόρων καταστάσεων συνδυάζονταν σέ μιá έντονη άλλά εύγενική προσωπικότητα, πού μπορούσε νά διατηρεϊ άμείωτο τό κύρος της στο διεθνή έπιστημονικό χώρο και νά έπηρεάζει εύεργετικά τήν τύχη τών κλασσικών σπουδών στην 'Ελλάδα.

'Ο Νικόλαος Κοντολέων γεννήθηκε στη Χίο τό 1910 από πατέρα ιερέα. 'Εκεϊ τέλειωσε τό Δημοτικό και τό Γυμνάσιο, όπου ήδη διακρίθηκε για τις άριστες έπιδόσεις του. 'Ως έπιβράβευση τοῦ χορηγήθηκε ύποτροφία από τό «Πρωίειον Κληροδότημα», με τή βοήθεια τής όποίας σπούδασε Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών. Τό 1932 πήρε τό πτυχίο του με άριστα πάλι. "Ηδη ό νεαρός έπιστήμονας είχε χαράξει τόν δρόμο του: Τό 1933, άφοῦ πέτυχε στο σχετικό κρατικό διαγωνισμό πρώτος, διορίστηκε έπιμελητής άρχαιοτήτων στις Κυκλάδες, τις όποιες έμελλε νά αγαπήσει και νά ύπηρετήσει όσο έλάχιστοι άλλοι.

Μέ ύποτροφίες τοῦ Κράτους και τοῦ 'Ιδρύματος Alexander Von Humboldt πραγματοποίησε κατόπιν, από τό 1938 μέχρι τό 1940, τις μεταπτυχιακές του σπουδές στη Γερμανία, όπου δέχθηκε τή γόνιμη επίδραση τριών κυρίως μεγάλων δασκάλων, τοῦ A. Rumpf, τοῦ E. Buschor, και τοῦ W. Otto. Στα έπόμενα, ταραγμένα χρόνια τοῦ πολέμου γύρισε στην 'Ελλάδα και ύπηρετησε για λίγο στην 'Αθήνα και τήν πατρίδα του τή Χίο. 'Η προαγωγή του σέ "Εφορο 'Αρχαιοτήτων, τό 1945, τόν έφερε όμως πάλι στις αγαπημένες του Κυκλάδες, όπου μπόρεσε τώρα νά αναπτύξει μιá πολύ έπιτυχημένη έρευνητική δραστηριότητα. Τό 1948 πήρε τό διδακτορικό του δίπλωμα από τή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνών και ύστερα από όκτώ χρόνια, τό 1956, ή ίδια Σχολή τόν εξέλεξε παμψηφεί τακτικό καθηγητή στη Β' έδρα τής 'Αρχαιολογίας.

'Η προσφορά του στο Πανεπιστήμιο ήταν μοναδική. 'Η βαθιά, βιωματική άνάλυση τής κλασσικής τέχνης και γενικότερα τοῦ άρχαίου πολιτισμοῦ και ή στιβαρή καθοδήγηση πρὸς τήν άληθινή οίκείωση τής πολύτιμης πείρας τοῦ παρελθόντος μας κούραζαν στην άρχή άλλά κέρδιζαν

στό τέλος όριστικά τούς νεώτερους. Τό μεγάλο πλήθος τών επιτυχημένων μαθητών του, έδω και στό έξωτερικό, είναι ή ζωντανή απόδειξη τής ούσιαστικής παρουσίας του στη Σχολή. Δυό φορές χρημάτισε Κοσμητάρ τής Φιλοσοφικής Σχολής ό Κοντολέων (1964-5 και 1974-5). Στη δεύτερη κοσμητεία του, κατά τή διάρκεια τής όποιας πέθανε, αφιέρωσε τις τελευταίες του δυνάμεις και τό μεγάλο του κύρος στην αντιμετώπιση τών έξαιρετικά δυσχερών προβλημάτων που ζητούσαν έπειγόντως τή λύση τους μετά τήν άποκατάσταση τής δημοκρατίας.

Σπουδαίες άκαδημαϊκές διακρίσεις κέρδισε όμως ό Κοντολέων και στό έξωτερικό. Τό 1967, ύστερα από σειρά μαθημάτων στό Collège de France, ή Φιλοσοφική Σχολή του Montpellier τόν όνόμασε έπίτιμο διδάκτορά της και τό 1970 ή Académie des Inscriptions et Belles Lettres τής Γαλλίας τόν εξέλεξε άντεπιστέλλον μέλος της, κάνοντάς του μιá τιμή σπάνια στό διεθνή έπιστημονικό στίβο.

Παρά τήν πανεπιστημιακή του σταδιοδρομία, ή μέριμνα και ή στοργή του για τήν 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία δέν μειώθηκαν ποτέ. Στο τέλος τής ζωής του, τό 1974, δέχθηκε μετά από πολλούς ένδοσιασμούς τή θέση του Γενικού 'Επιθεωρητού 'Αρχαιοτήτων, όπου επί δέκα μήνες κατέβαλε υπεράνθρωπες προσπάθειες για νά προσφέρει ένα σύγχρονο 'Αρχαιολογικό νόμο και κανονισμό στην 'Αρχαιολογική 'Υπηρεσία. Τά όσα πέτυχε στό σύντομο αυτό διάστημα τά θεώρησε πολύ λίγα και τελικά παραιτήθηκε άπογοητευμένος.

Πολλά και ούσιαστικά επίσης προσέφερε ό Κοντολέων στην 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, τής όποιας ήταν ισόβιο μέλος, σύμβουλος από τό 1957 και αντιπρόεδρος από τό 1968. Σε δύο άκόμη άρχαιολογικά 'Ιδρύματα ήταν μέλος, τακτικό στό Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο και έπίτιμο στό 'Αμερικανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο. Τις ύπηρεσίες του προσέφερε άλλωστε και σ' άλλα πνευματικά 'Ιδρύματα και 'Οργανισμούς (όπως ή Φιλεκπαιδευτική 'Εταιρεία, ή Κοσμητεία Τοπίου κ.λπ.).

Τό έπιστημονικό έργο του Κοντολέοντος είναι πολύπλευρο: 'Η μεγάλη άνασκαφή τής Νάξου με τά μοναδικά εύρήματα από τόν κυκλαδικό πολιτισμό και τήν άρχαϊκή πλαστική και άγγειογραφία του νησιού, ή άνασκαφή τής Τήνου με τούς τόσο σημαντικούς για τήν πρώιμη έλληνική τέχνη ανάγλυφους πίθους, οί άνασκαφές στην Πάρο, τήν Κίμωλο, τήν Άνδρο και τή Χίο, ή δημιουργία ή ό πλουτισμός τοπικών μουσείων (Τήνος, Νάξος) άποτελούν τήν γνωστότερή του συμβολή στην «πρακτική άρχαιολογία».

'Αλλά και οί θεωρητικές μελέτες του, βασισμένες στην όξυδερκή θεώρηση του ύπάρχοντος ύλικού και στη βαθιά γνώση όλης τής άρχαίας τέχνης και παραδόσεως, βρήκαν άμεση άναγνώριση στό διεθνές έπιστη-

μονικό κοινό. Θεμελιακές θεωρούνται σήμερα οί εργασίες του για τὰ γεωμετρικά (Γεωμετρικός ἀμφορεύς ἐκ Νάξου, ΑΕ 1945-47) καὶ τὰ ἀνατολίζοντα (Theräisches, ΑΜ 73, 1958. Archilochos und Paros, Entrétiens Fondation Hardt, 1964) κεραμικά ἐργαστήρια τῶν Κυκλάδων, γιὰ τὴ συμβολὴ τῶν νησιῶν στὴ δημιουργία τῆς μνημειώδους ἑλληνικῆς πλαστικῆς (Κοῦροι ἐκ Θήρας, ΑΕ 1939-41. Theräisches) καὶ γενικὰ γιὰ τὸν ρόλο ποὺ ἔπαιξαν οἱ οἰκονομικὲς, πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐξελίξεις μέσα στὶς ἑλληνικὲς πόλεις κατὰ τὴ διαμόρφωση τῶν ἀρχαϊκῶν καλλιτεχνικῶν ἐργαστηρίων. Μὲ λεπτολόγους παρατηρήσεις καὶ εὐρύτατη συνεξέταση τῶν ἱστορικῶν δεδομένων κατορθώνει ὁ Κοντολέων νὰ ξεχωρίσει τὶς ἰδιομορφίες τῶν νησιωτικῶν κέντρων τῆς τέχνης καὶ νὰ φτάσει ὡς τὶς ρίζες τους: Ἐναγνωρίζει δηλ. τὴ χαρούμενη ἰωνικὴ κοινωνία, ποὺ συνεχίζει τὶς πιὸ ζωηρὲς κρητομυκηναϊκὲς καταβολές, ὡς πηγὴ τοῦ χυμώδους μορφικοῦ πλούτου τῶν παριακῶν ἔργων, ἐνῶ στὶς σχέσεις μὲ τὰ περισσότερο συντηρητικὰ ρεύματα τῆς κυρίως Ἑλλάδος βλέπει τὴν αἰτία γιὰ τὴ σχηματικότερη, λιτότερη, ἀλλὰ καὶ πιὸ ἐπιβλητικὴ τέχνη τῆς ναξιακῆς περιοχῆς. Μέσα στὰ πλαίσια αὐτὰ ὑπογραμμίζεται ὁ πρωταρχικὸς ρόλος τῶν καλλιτεχνικῶν αὐτῶν κέντρων στὴν ἐμφάνιση τῆς μεγάλης πλαστικῆς καὶ αἴρονται προηγούμενες παρανοήσεις γιὰ τὴ «δωρικὴ» ἀρχὴ τῶν ἀρχαϊκῶν ἀγαλμάτων.

Ἐξ ἴσου θεμελιώδης ὑπῆρξε ἡ ἐρμηνεία τῶν ἐπιτυμβίων μνημείων ἀπὸ τὸν Κοντολέοντα: Ἄρνεϊται τὸν ἀφηρωϊσμό τοῦ νεκροῦ στὰ πρῶμα ἀγάλματα, τὶς στῆλες, τὰ λακωνικὰ ἀνάγλυφα καὶ τὰ νεκρόδειπνα ἀναγνωρίζοντας στὴν ἐπιτύμβια εἰκονογραφία θέματα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ νεκροῦ (Ἀρχαϊκὴ ζωφόρος ἐκ Πάρου, Χαριστήριον εἰς Α. Κ. Ὁρλάνδον, 1965). Τῶν θεωριῶν τοῦ αὐτῶν γιὰ τὰ ἐπιτύμβια καὶ γιὰ τὴν τέχνη τῶν νησιῶν τελικὴ διατύπωση εἶναι τὸ βιβλίο τοῦ *Aspects de la Grèce Préclassique*, 1970.

Ἡ συνέχεια τῆς μυκηναϊκῆς μορφῆς μέσα στὴν πρῶμη ἑλληνικὴ τέχνη καὶ ἡ ἐρμηνεία κλασσικῶν μορφῶν μέσα ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς πανάρχαιας θρησκευτικῆς παραδόσεως εἶναι ἐπίσης τομεῖς στοὺς ὁποίους ὁ Κοντολέων ἀνοίξε καινούργιους δρόμους. Ἡ ἀνεξήγητη μέχρι τῆς δημοσιεύσεως τῆς διδακτορικῆς τοῦ διατριβῆς (1949) μορφὴ τοῦ Ἐρεχθεῖου ἐρμηνεύεται ἀπόλυτα ὡς συνδυασμὸς ἐπιτυμβίων τύπων ἐπάνω σὲ πανάρχαιες χθόνιες λατρεῖες τοῦ ἱεροῦ βράχου τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ στὰ ἀνάγλυφα ἀγγεῖα τῆς Τήνου ἀναγνωρίζεται ἡ ἀναγέννηση τῆς κρητομυκηναϊκῆς αἰσθήσεως μέσα ἀπὸ τὴν αὐτοπειθαρχία τῶν γεωμετρικῶν χρόνων (*Frühgriechische Reliefkunst*, ΑΕ 1969). Ἀλλὰ καὶ οἱ μυθολογικὲς του (π.χ. Παράστασις ἐκ τῆς μυθολογίας τῆς Δήλου, Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἄμαντον, 1940. Ἡ Γέννησις τοῦ Διός, Κρητ. Χρονικὰ ΙΕ' - ΙΣΤ', 1963) ἢ οἱ ἐπιγρα-

φικές του μελέτες έχουν για την έρευνα την ίδια βαρύτητα. Μὲ τις Ἐπιγραφές τοῦ Ἀρχιλόχου (ΑΕ 1952) καὶ τοὺς Ἀειναῦτες (ΑΕ 1963) ἀνοίγει νέες σελίδες ὄχι μόνο γιὰ τὴν γνωριμία τοῦ Ἀρχιλόχου ἀλλὰ καὶ τὴν κατανόηση τοῦ κόσμου ὀλόκληρου ποὺ ἐκφράζει ὁ ποιητής. Δικὴ του συμβολὴ εἶναι ἡ ἔρμηνεία τοῦ πολέμου γιὰ τὸ Δηλάντιο πεδίο ὡς συμπτώματος τῶν ἱστορικῶν ἀντιθέσεων τῆς ἐποχῆς.

Ἀπὸ τὴν ἐντελῶς φιλοσοφικὴ του ἄποψη πλησίασε ἄλλωστε τὸ φαινόμενο τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τέχνης σὲ ἄλλες του μελέτες (Τέχνη καὶ Μίμησις, ΕΕΦΣΠΑ 1956-7, *Remarques sur l'Art Géométrique*, τόμ. Γ. Μιχαηλῆ, 1971). Ἡ βαθιὰ του ἀρχαιογνωσία, ποὺ λειτουργοῦσε πάντα ὡς πείρα στὴ ζωηρὴ του ἀνησυχία γιὰ τὰ σύγχρονα προβλήματα, τὸν ὀδήγησε, στὸ περιθώριο τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀσχολίας, ἀκόμη καὶ σὲ μελέτες παραβολικῆς καὶ προφητικῆς, θὰ ἔλεγε κανεὶς, γιὰ τὰ σύγχρονα πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἡ «Ἐν σχῆμα πολιτικῶν ἐννοιῶν τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων», ΕΕΦΣΠΑ 1966.

Οἱ ἀνασκαφές του καὶ οἱ θεωρίες του συζητοῦνται ἐντονα καὶ ἀξιολογοῦνται πολὺ ψηλὰ καὶ μετὰ τὸ θάνατό του (βλ. *Gnomon* 48, 1976, σ. 523 κέ. Πρβ. τὴν ἀνακοίνωση τοῦ G. Gruben γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Κυκλάδων στὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο, *Winckelmannsfeier* 1977). Ὁ Ν. Κοντολέων καὶ μετὰ τὸ θάνατό του θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ μᾶς διδάσκει. Στὴν ἐπιστῆμη καὶ τὴ ζωὴ.